

Válka na našem prahu - multiperspektivita

Autor: Stefan Benz, s využitím textů Marcuse Mühlnikela

Předmluva

Multiperspektivita je jedním z principů výuky dějepisu: (1) současníci historických událostí je vnímali a komentovali rozdílně (multiperspektivita v užším smyslu). (2) Historikové popisovali dějiny různě a docházeli k rozdílným hodnotovým soudům a vysvětlením minulých událostí (kontroverze, v materiálech 7, 8 a 9, 11). (3) Dnes může mít určitá dějinná událost pro různé lidi zcela odlišný význam. Například třicetiletou válku bude každý hodnotit jinak - podle toho, zda se cítí být příslušníkem nějakého náboženského vyznání a případně kterého konkrétně (pluralita).

V tomto textu jde o možnost (1), tedy o pamětníky daných událostí, kteří je viděli, hodnotili a nakonec zaznamenali zcela rozdílně. Žákům bude demonstrováno, že je velice obtížné, ne-li nemožné, se od těchto odlišností oprostít a nabídnout neutrální popis. Platí totiž, že i tento zdánlivě neutrální popis je opět jen takovým, který se opírá o určité stanovisko - to naše. Tím by měla být budována a podpořena schopnost sebereflexe (součást orientační kompetence), v neposlední řadě s cílem získat schopnost tolerance nejednoznačnosti.

Otázky týkající se žánrových typů a diskuse o druzích pramenů můžeme přiřadit k odborné vědomostní kompetenci (někdy i k žánrové kompetenci). Některé otázky by mohly být vhodné k interdisciplinárnímu hlubšímu prozkoumání v rámci výuky náboženství a výuky práva (filozofie práva). Většina zadaných úloh spadá do oblasti rekonstrukční kompetence (nebo narativní kompetence), nakonec by měl být vyprávěn vlastní příběh popisující historické dění. Mělo by přitom dojít k pochopení skutečnosti, že takový popis je opět pouze popisem vlastním, nedostatečným, svázaným okovy vlastní perspektivy. Vedle dekonstrukční kompetence řazené k metodické kompetenci je proto silně akcentována schopnost sebereflexe a tím rozvíjena orientační kompetence.

Odkazy na žurnalistické formy a praktiky jsou současně impulzem pro pedagoga, aby případně interdisciplinární formou uchopil téma momentálních debat o "fake news" a o kvalitě žurnalistické práce (zejména v Německu). Dá se rovněž diskutovat o tom, jak je obsah sdělení ovlivňován novými druhy médií (např. tweetování, Twitter). Akcentována je tak i mediální kompetence, k jejímuž rozvoji ovšem výuka založená na kompetencích již z principu přispívá.

Předkládaný materiál obsahuje díky tomu, jak hluboce je zakořeněn v běžné realitě každodenního života, i nové aspekty, zejména to platí pro farní kroniku z Mistelbachu. Ta ukazuje, že lokální občanská válka mohla nabrat určitý sociální rozměr. Vliv vnějšího násilí vedl v rámci jedné vesnické komunity k rozkladu společenského řádu: sousedé se vzájemně okrádali, nemajetní se obrátili proti majetným. Náboženství a stál ztratily svou sociálně stabilizační funkci, protože v dané situaci selhaly. Markrabě nejenže nebyl s to zabránit plnění majetku svých poddaných; zdá se, že jeho armáda dokonce přispěla k vyhocení situace (prameny 3 z Hollfeldu a Melkendorfu u Kulmbachu).

Uvedené prameny jsou po stránce obsahové relevantní pouze v regionálním měřítku, což jejich použitelnost fakticky omezuje na oblast středních Horních Frank a Franského Švýcarska. Tyto materiály by proto měly být chápány jako impuls pro vyučující, aby se pokusili dohledat podobné prameny, relevantní pro oblast, ve které sídlí jejich vlastní škola: lokální záznamy k danému tématu jsou více než početné (viz příslušné poznámky výše v úvodu).

1. Úvod k prameni č. 1

Stefan Böner byl v době války evangelickým farářem v Mistelbachu, který náležel do panství markraběte. Jeho pohřební kázání: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:29-bv040290611-0> s biografií od stránky 33 dále. Jeho podobizna: <http://www.portraitindex.de/documents/obj/06241598>. Každoročně musel nadřazenému církevnímu úřadu předkládat vyúčtování, tedy výpis všech příjmů a výdajů jeho farnosti. Ve válečných letech do něj průběžně zapisoval i zprávu o válečných událostech. Tato vyúčtování se dochovala v archivu farnosti v Mistelbachu. Následující výňatek je zkrácen, pravopisně normalizován a jazykově zjednodušen.

Na okraj: všech devět Bönerových dětí z prvního manželství za války zemřelo. Ze sedmi dětí z druhého manželství (uzavřeného roku 1646) přežily pouze tři dívky.

Stefan Böner, zpráva o válečném neštěstí

Toho roku [1632] zakusilo markrabství braniborské mnohé útrapy: krom každodenního loupení, které se děje skoro až na hranicích směrem k Bayreuthu a Kulmbachu, došlo ke třem velkým drancováním. [...] Druhé z nich se událo, když generalissimus Valdštejn ustupoval z Norimberku; tehdy z Bambergu na ustavičné písemné prosby sousedních katolíků, pottensteinských, hollfeldských, weismainských atd. vyrazilo do Bayreuthu pěší vojsko a jízda, i dělostřelectvo, v síle 2000 a více mužů. [...]

[19. září 1632]

Přitom však v nebohé vsi Mistelbachu rovněž padla kosa na kámen, když bylo místním ze sousedství, kde ponejvíce dleli zloději a zrádci vlasti, jistojistě meldováno, že nepřítel čítá nejvýše 300 mužů a ne více. Co se událo? Mínilše, že nepřítel bude takto nepočetný, spojili se sedláci ze sousední vesnice Gesees s mistelbašskými. Nepřátelské jezdeckto pojalo úmysl Gesees vyplenit, houževnatou obranou a neutuchající palbou obyvatel však byli z vesnice dvakrát odraženi, až nakonec doplnili posily, vesnici objeli a vzali do kleští [...]. Vesnici z větší části podpálili waischenfeldští a hollfeldští (jak později dosvědčili někteří strážníci). Mezitím vše vyloupili, veškeré zvířectvo odehnali, faru prohledali, avšak vyjma dobytka tam, kde byly ještě domy nezasažené ohněm, a tak nezpůsobili tak velkou škodu, jakou by člověk přisoudil nepříteli.

Nebozí občané Mistelbachu měli mezi sebou ničemné lotry, kterým se tehdy dostalo dobré a příhodné příležitost k loupení počestně získaných statků bohabojných lidí. [...] Jak však ty proklaté šelmy a zloději teď prospívají, stejně tak se potom všichni dosyta přesvědčí, že ukradený chléb dobře chutná, však v ústech se mění na křemen. Někteří z těchto bohapustých nenechavců ukradli prádlo, posteje, vybavení domů, truhlice, snědli maso, špek, vypili víno, pivo, zabili kuřata a husy, zapáchli prasata, maso nasušili a co mohli, odnesli do Norimberka a prodali. [...]

Ďábel je kat Boží a jeho popravčí, ten je ještě jistojistě navštíví. Neboť tito zlodějští sousedé, kteří tak nečekaně, ukrývají se za jméno nepřítele, okradli počestné lidi, jsou zloději nad všechny zloděje, kteří by zasloužili, aby je bez milosti či slova útěchy, protože ani domy boží a kostely neušetřili, na nejvyšší šibenici nadobyčejně trýznivě pověsili. Takto zbohatli mnozí, kteří by jinak museli žebrat nebo běhat od domu k domu.

Nato byl následujícího dne ve dvě hodiny po poledni zajat Bayreuth, kteréžto město se poklidně vzdalo. Však co se tam pak událo a k jakému drancování, plenění a pálení došlo v dalších městech, Creußenu, Bernecku, Goldkronachu a mnohých vesnicích, jak byli všichni pobíjeni, veškerý dobytek odehnán, jaká zlovůle páchána na ženách, pět dnů po sobě, toho všeho ani vypsati nejde. Bohu budiž to vše žalováno, ten nejlépe zná, jaké zoufalství zkusili: toť jsme si zasloužili, proto nám bylo takto oplaceno [...]

2. Úvod k prameni č. 2

Katolické město Hollfeld patřilo k biskupskému knížectví bamberskému a leželo na hranici s evangelickým markrabstvím brandenbursko-bayreutským. Když roku 1632 do knížectví vpadli Švédové, vyprosili si hollfeldští od sousedního markraběte ochrannou stráž, která měla obyvatele chránit před Švédy. Co se potom přihodilo, popisují prameny rozdílně. Pramenem popisujícím události z hollfeldské perspektivy je městská kniha, která byla vedená na radnici (*Protokolární kniha města Hollfeldu, začínající 1638. / něm. Protokollbuch der Stadt Hollfeld, 1638 begonnen.*/ Státní archiv Bamberg, Hollfeld, kat. 440); i následující text je zjednodušený a zkrácený.

Městská kniha hollfeldská

[Konec února, začátek března 1632] Když švédský polní maršál dobyl hlavní město Bamberg a jiná okolní města, požádali jsme markraběte z Bayreuthu o ochranu. Markraběcí vojáci se však ihned poté, co k nám přibyli, chovali velice nepřátelsky. Po třech dnech pak přišel jejich velitel Muffel se svými lidmi a odvedl nejlepší koně. Nakonec si Muffel vynutil vyplacení vysoké sumy peněz, když hrozil, že jinak nechá představené města odvést v řetězech. [O několik dní později:] Poté, co císařský obrista Cratz a jeho vojáci bez naší pomoci a bez našeho vědomí tuto posádku z města vyhnali, zčásti i pobili, nebyli jsme až do svatodušních svátků nadále obtěžováni.

[Květen 1632] O svatodušních svátcích nás markrabě vyzval, abychom se znovu svěřili do jeho ochrany. Cratzův vpád a pobití markraběcí posádky prý nám nebudou připisovány. Stalo se však jinak. Markraběcí vojáci všechny pomlátili, tři dny pěkně městečko plenili a vše zničili. Z celého okolí přišli plenitelé, kteří odnesli zásoby z našich sklepů a odnesli je do markrabství. Rabování a vraždění bylo tak strašlivé, že se žádný muž - mladý nebo starý - nesměl nechat viděti. Páchali na nás nesčetná zvěrstva, horší než Turkové a pohaní.

3. Úvod k prameni č. 3

Nedaleko od Hollfeldu leží poblíž Kulmbachu s markraběcí pevností Plassenburg obec Melkendorf. Tato evangelická vesnice náležela markraběti braniborsko-bayreutskému. Jejím farářem byl v roce 1632 Johannes Braun, který byl jedním z nejvýznamnějších kronikářů války ve Frankách vůbec. Braun byl jakožto evangelík se svojí rodinou vyhnán z Horní Falce. Předtím byl farářem v Sulzbachu. Jeho deník je psán latinsky a v tomto originálním znění nikdy nevyšel v tisku. Následující výňatek, upravený, zkrácený a zjednodušený, vychází ze staršího německého překladu {Johannes Braun: *Deník z třicetileté války (1626-1634, přel. z latiny Friedrichem Zindelem) [něm. Tagebuchblätter aus dem 30jährigen Kriege (1626-1634, aus dem Lateinischen übers. v. Friedrich Zindel)]*, v: Historickém archivu Horních Frank 32/2 (1934), str. 1-82, zde: str. 41f. a str. 45f.}.

Když Braun roku 1651 zemřel, vykonával funkci superintendenta (evangelického biskupa) Bayreuthu. K jeho osobě se nedochovalo žádné pohřební kázání. Zato se dochoval jeho náhrobní kámen (ve hřbitovně kapli).

Text Johannese Brauna

[Únor, začátek března 1632] Občané Hollfeldu se obávali, že se stanou válečnou kořistí švédských vojáků [Bamberg se 1. února 1632 musel vzdát Švédům; komandant hradu Plassenburg, velitel Muffel, Bamberg obsadil]. Proto si vyžádali 300 mušketýrů z hradu Plassenburg (v Kulmbachu). [Později se jim] však přítomnost jejich posádky, kterou si ovšem předtím dobrovolně pozvali do svých domovů, docela omrzela a chystali, jak by se jí dobře promyšleným, proradným způsobem zbavili. Když viděli, že se vojáci cítí jisti v kramflecích, jelikož se nepřítel v sousední Horní Falci ukrýval v bezpečí, podle je zradili, určili si pro zamýšlený mord jistou hodinu a pak všechny porubali, s výjimkou několika, které spasilo holé štěstí. Hollfeldští, osměleni úspěchem jejich hanobného zavraždění vojáků,

pak svými loupežnými výpravami obtěžovali celé okolí. Veškerá rabující chátka, která se denně shromáždila, se k nim připojila. Tento jejich kousek však nakonec vedl pouze k jejich vlastní záhubě. Za svoji víc než punskou perfidii¹ měli brzy pykat.

Jelikož se obyvatelé Thurnau, Kasendorfu a Wonsee [evangelických obcí v okolí] od těchto zbojníků [obyvatel Weismainu a Hollfeldu] obávali nejhroššího, spojili se a postavili se jim se zbraněmi. Na obou stranách z toho vzešlo rabování a vraždění v okolních horách a cesty přestaly být pro pocestné bezpečné. [...]

[Květen 1632] A tak bylo městečko Hollfeld, ležící v horách v drsné krajině, jehož občané před nedávnem tak proradně zradili vlastní posádku nepříteli, vydrancováno několika švédskými švadronami a občany Kulmbachu; místní, kteří se nespasili útekem, byli pobiti a město vypáleno. Ze všech obcí široko daleko proudili sousedé, aby si urvali díl kořisti. Hollfeldští tak byli potrestáni za svou zradu.

[Dne 22. května 1632] k nám do Melkendorfu přibyla švadrona českých jezdců, neřkuli darebáků, kteří několik dní zle sužovali a trýznili místní obyvatele. [...] Noc předtím, než odmarširovali, vloupali se mi do mého tajného sklepa a do poslední kapky mi vypili všechno víno. Za pomoci některých zrádců, kteří svoji věrnost prodají za hlt vína nebo piva. [...] Nebylo nikoho, kdy by řádění vojáků učinil přítrž. Úřadové nad tím přivírali oči nebo k tomu dávali svůj souhlas. Není pochyb, že tímto zaslepením jejich vrchnosti chtěl Bůh, velký vykonavatel pomsty za všechny zločiny, potrestat strašné hříchy poddaných. [Braun zas a znovu kritizuje markraběte, který uprchl z Plassenburgu, a jeho vrchního velitele generála Muffela, k jehož důstojníkům patřil i Wolff Adrian z Künßbergu, viz #6.]

Přečtěte si text č. 1 Zorientujte se na mapě a zjistěte polohu uvedených míst. Vyznačte je různými barvami podle vyznání.

1. Kdo je nepřítelem mistelbašských? (porozumění textu, rekonstrukční kompetence)
2. Jak si vysvětlujete chování různých nepřátel? Co vás přitom nejvíce překvapilo?
3. Vysvětlíte, co farář Bönnera nejvíce rozčílilo! (rekonstrukční kompetence)
4. Přečtěte si text č. 2: jak se nyní změnil váš pohled na události v Mistelbachu? (orientační kompetence: rozeznání perspektivity)

Texty č. 2 a 3

Přečtěte si texty, zorientujte se na mapě a zjistěte polohu uvedených míst. Vyznačte je různými barvami podle vyznání.

5. Rozeberte obsahové podobnosti a odlišnosti obou textů a vysvětlíte je! Mějte přitom na zřeteli, o jaký druh pramene se jedná! (rekonstrukční kompetence, orientační kompetence)
6. Zaměřte se na otázku viny. Komu je přičítána odpovědnost za osud Hollfeldu?
7. Diskutujte o příčinách odlišných popisů událostí! (dekonstrukční kompetence, schopnost úsudku)
8. Kterou verzi považujete za pravděpodobnější? Diskutujte ve třídě.

¹ „punska perfidie“ – z *punský* = kartaginský; a *perfidus* = zrádný, věrolomný, zákeřný; narážka na zrádnost a zákeřnost prisuzovanou Kartagincům, protivníkům Říma.

9. Vypracujte o uvedených událostech novinovou zprávu. Snažte se přitom zaujmout neutrální stanovisko. Jak zacházíte s protichůdnými informacemi?

Text č. 3

10. Braun si psal deník. Představte si, že jste žurnalisty. Které z jeho výpovědí byste přiřadili k následujícím žánrům: zpráva, reportáž, komentář.

11. Pro lidi přestalo zejména ve fázi války po roce 1630, tj. po vpádu Švédů, hrát roli, zda jejich zemi obsadila nepřátelská nebo spřátelená vojska. Najděte pro to důkazy v textu č. 3!

12. Do jaké míry si (ne)jsou podobné texty obou luteránských duchovních (1 a 3)?

13. Homo hominis lupus est (člověk člověku vlkem), tvrdí mnozí právníci a zdůvodňují tím nezbytnost existence státní moci, která všechny drží na uzdě. Teologové z toho samého důvodu tvrdí, že musí existovat náboženství, které konfrontuje lidi s perspektivou soudu před vyšší mocí. Najděte v textech argumenty pro tento názor! Diskutujte o tom, zda i dnes platí to samé!

Texty č. 1 až 3

14. Můžeme v případě třicetileté války hovořit o občanské válce? Zdůvodněte! (rekonstrukční kompetence, kompetence úsudku)

15. Co jsou to „fake news“? Kdo v uvedených textech šíří fake news?